

مجموعه گرانبهای نسخه‌های عربی این مجموعه بدان رفت و آمد داشتم، نسخه‌های ارزشمندی را که بعضی از فرماندهان نظامی ارتش ایتالیا، از کشور لیبی، به این کتابخانه منتقل نموده‌اند را مشاهده نمودم که در موضوعات مختلف، به ویژه در موضوع احادیث و دستورهای پیامبرگرامی اسلام (ص) بود.»؛ نیز در مورد نسخه‌های خطی اسلامی کشور یمن می‌گوید: «بازرگانی ایتالیایی در صنعا، پایتخت کشور یمن، با عرضه پارچه و مواد غذایی به مردم، درخواست مبادله آنها را با نسخه‌های خطی می‌نموده، که بدین ترتیب توانست حدود شش هزار نسخه خطی اسلامی را گردآوری و با خود به ایتالیا ببرد و آنها را به کتابخانه واتیکان اهدا نماید. پس از مدتی کتابخانه واتیکان این گنج بادآورده را به کتابخانه آمبروزیانا اهدا کرد.»

موجودی کتابخانه

چنان که اشاره شد، این کتابخانه در بدو تأسیس با کتابهای کاردینال بورومئو افتتاح و به تدریج مجموعه‌هایی به آن افزوده شد. در سال ۱۸۸۷م موجودی کتابخانه ۱۴۶۰۰۰ کتاب چاپی بود که در سال ۱۹۳۷م به پانصد هزار جلد رسید.

در حال حاضر، این مجموعه شامل یک میلیون جلد کتاب چاپی، دویست عنوان نشریه، ۳۵۰۰۰ نسخه خطی (تعداد نسخه‌های خطی اسلامی آن ۲۳۵۵ نسخه است: ۲۲۲۲ نسخه عربی، ۳۳ نسخه فارسی و صد نسخه ترکی)، سه هزار جلد کتاب چاپی نادر؛ صد حلقه فیلم ۱۶ و ۳۵ میلیمتری و هزار واحد مواد سمعی و بصری است.

گنجینه‌ها و مجموعه‌های خاص و کیفیت آنها

موضوعات مجموعه نسخه‌های خطی این کتابخانه عبارت‌اند از: عقاید، تفسیر، هنر، لغت، نحو، بلاغت، فلسفه، علوم، معارف عمومی، تاریخ، جغرافیا، لغز، نجوم و علوم غریبه. البته تعداد قابل توجهی از آنها در طول تاریخ - از جمله در دوره حکومت ناپلئون - به یغما رفته‌اند. همچنین در بمباران پانزدهم و شانزدهم آگوست ۱۹۴۳ در جنگ جهانی دوم، ساختمان کتابخانه ویران شد و پنجاه هزار جلد کتاب آن از بین رفت. پس از جنگ، ساختمان کتابخانه مرمت و بازسازی شد و اکنون بیشتر نسخه‌های خطی آن در وضعیت خوبی قرار دارند.

مجموعه‌هایی که در قرن بیستم میلادی به این کتابخانه افزوده شده، آن را غنی ساخته است. این مجموعه‌ها عبارت‌اند از: مجموعه عربی گریفینی بی؛ مجموعه کتابهایی که به زبان اسلونی است؛ مجموعه کازانووا که درباره نسب‌شناسی اشراف است؛ مجموعه بُنوملی، مشتمل بر نامه‌هایی در مورد بازسازی ایتالیا؛ بایگانی دوک براسیانو و مجموعه بیست هزار جلدی شاهزاده راشل ویلا.

کتابخانه آمبروزیانا

حسین رفیعی

این کتابخانه که در شمار کتابخانه‌های کلیسایی قرار دارد، توسط کاردینال فردریکو بورومئو، اسقف میلان (۱۶۳۱-۱۵۶۴م)، تأسیس و به نام قدیس نگهبان میلان، سنت آمبروز، آمبروزیانا نامیده شد.

این کتابخانه در هشتم دسامبر ۱۶۰۹، به عنوان اولین کتابخانه عمومی ایتالیا در طبقه همکف ساختمان «Palazzo» در قسمت قدیمی شهر میلان، برای استفاده عموم گشایش یافت.

کاردینال بورومئو حرص و ولع فراوانی در جمع‌آوری کتاب داشت. او با وقف و اهدای کتابخانه شخصی خود، توانست هسته اولیه کتابخانه آمبروزیانا را پی افکند. این مجموعه شامل سی هزار کتاب چاپی و دوازده هزار نسخه خطی بود و بورومئو آنها را طی سالیان ۱۶۰۳ تا ۱۶۰۹م گردآوری و در کاخ باستانی اسکویول تاورنا نگهداری می‌کرد.

کاهش منابع مالی، این مجموعه را وادار کرد تا در طول نیمه دوم قرن هفدهم و تقریباً بیشتر قرن هیجدهم، به دریافت کتابهای اهدایی بسنده کند. این کتابخانه از آغاز تأسیس تا کنون، کتابها و مجموعه‌های اهدایی بسیاری را دریافت کرده است که از موارد قابل توجه آن، کتابهای اهدایی صومعه بابیو است که سیاست بانیان و اداره کنندگان آن، بیشتر مبتنی بر گردآوری و تهیه کتابهای این مجموعه از کشورهای بیگانه و توسط جهانگردان بود.

مورد دیگری که می‌توان به آن اشاره کرد، کتابها و نسخه‌های خطی عربی است که ژوزف کپروتی، در سده سوم پس از تأسیس، برای این کتابخانه تهیه کرده است.

صلاح‌الدین مُنجد، کتابشناس مشهور عرب، در این زمینه می‌گوید: «در سال ۱۹۸۹م که از کتابخانه آمبروزیانا دیدن نمودم و مدت ۲۴ روز برای اطلاع و فهرستنگاری و تصویربرداری از

نسخه‌های گرانبها و منحصر به فرد

گویا ارزشمندترین نسخه خطی این کتابخانه، کتاب *Codex Atlanticus*، یکی از آثار لئوناردو داوینچی است که حدود ۱۷۰۰ طرح و نقشه اصلی را نیز دربر دارد؛ نسخه‌ای از ایلیاد مربوط به قرن پنجم یا ششم میلادی در ۵۸ برگ که متن آن بر روی برگ، و تصاویر آن بر پشت برگ نقش بسته است؛ *Epistles* نسخه‌ای از ترجمه گوتیک از انجیل که توسط الفیلاس انجام گرفته و به اندازه کف دست و مربوط به قرن پنجم میلادی است. این کتاب و کتاب *Codex argenteus* که در اوپسالا نگهداری می‌شود، از کهنترین بازمانده‌های نوشتاری و مصور زبانهای آلمانی‌اند.

از دیگر نسخه‌های ارزشمند این مجموعه، کتاب *Hexapla* مربوط به قرن هفتم و به زبان سریانی است که دانش مهتی را در خصوص متن *Septuagint* (ترجمه یونانی هفتاد نفره عهد عتیق در قرون دوم و سوم میلادی) به دست می‌دهد.

دیگر نفایس این مجموعه عبارت‌اند از: *Missal* اثر بویو مربوط به سده نهم و دهم میلادی؛ *Virgil* که زمانی متعلق به پترارک بوده و یادداشتهای وی را دربر دارد؛ *Codice Resta* که مجموعه‌ای است از دو دست طرح و نقشه، از جمله نه طرح از میکال آنژ، دو طرح از دورر، سه طرح از لئوناردو داوینچی، دو طرح از تیتین و سه طرح از رافائل؛ نقشه جغرافیایی عربی مربوط به قرن چهاردهم میلادی، تنها نقشه شناخته شده عربی که در آن جهات چهارگانه مورد توجه قرار گرفته است؛ *Saggiatore* که در رم در سال ۱۶۲۳م توسط گالیله نگارش یافته، و مؤلف آن را به کاردینال بورومو اهدا کرده است؛ *Contemptus Mundi* یکی از دو نسخه استنساخ شده توسط توماس کمپیس که در سال ۱۵۹۶م در انتشارات جس ویت واقع در آماکوزا، به زبان ژاپنی چاپ شده است.

در مجموعه نسخه‌های خطی فارسی این کتابخانه، به نسخه‌های زیبایی برمی‌خوریم: از جمله تحفه الاحرار عبدالرحمان جامی، مورخ ۱۴۸۲/۱۴۸۱م که نسخه‌ای مذهب است. نیز دیوان مجهول المؤلفی که تألیف آن به قرن هفدهم میلادی برمی‌گردد. یکی دیگر از نسخه‌های نفیس این کتابخانه، تفسیر القرآن الکریم بیضاوی است.

خدمات

پذیرش برای مطالعه کنندگان و بازدیدکنندگان رایگان است. اطلاعات از طریق میز اطلاعات به مراجعه کنندگان ارائه می‌شود. این کتابخانه فاقد رستوران و بوفه است، ولی این امکانات در نزدیکی کتابخانه موجود است.

رده‌بندی این کتابخانه اختصاصی است. سرویس دهی کپی و عکس

در این کتابخانه موجود است، ولی برای مقاصد شخصی ارائه نمی‌شود. این کتابخانه دارای نمایشگاهی به نام Sala dell Incoronazione است.

ساعات کار کتابخانه

این کتابخانه از روز دوشنبه تا جمعه از ساعت ۹ تا ۱۶/۳۰ و شنبه‌ها از ساعت ۹ تا ۱۲ به مراجعه کنندگان سرویس می‌دهد. این کتابخانه یکشنبه‌ها و نیز ماه آگوست تعطیل است.

فهارس

با توجه به اهمیت و ارزش مجموعه نسخه‌های خطی این کتابخانه و علاقه وافری که دانشمندان، نسخه‌شناسان و فهرست‌نگاران به این مجموعه داشته‌اند، از دیرباز به فهرست‌نگاری مجموعه‌های آن همت گماشته‌اند تا پژوهشگران و طالبان نسخه‌های خطی، از یک سو با مجموعه‌های این کتابخانه آشنا شده و از سوی دیگر، به سهولت بتوانند نسخه مورد نظر خود را در میان مجموعه بیابند. از این رو، فهارس لاتین کتابخانه، به ترتیب سال انتشار، و سپس تنها فهرست عربی این کتابخانه، در پی می‌آید:

1. 1826. «Lettere sui Manoscritti Orientalie particolarmente Arabiche si trovano nelle diverse biblioteche d'Italia», By G. De Hammer, *Biblioteca Italiana*, 42, 1826, PP.27-36.

[«نسخه‌های خطی شرقی، به ویژه عربی، در کتابخانه‌های ایتالیا.»]

2. 1839. «Catalogo dei codici Arabi, Persiani e Turchi della Biblioteca Ambrosiana», By [J. Von] Hammer, *Biblioteca Italiana*, 94, 1839, PP.22-49 F 8322-348.

[«فهرست نسخه‌های خطی عربی، فارسی و ترکی در کتابخانه آمبروزیانا» که ۳۲۹ نسخه خطی در آن معرفی شده است.]

3. 1908-1910. «I Manoscritti Sudarabici di Milano: Catalogo della prima collezione (125 Codici; 315 numeri)», By E. Griffini, *Rivista degli studi Orientali*, 2, 1908-1909, PP.1-38; 3, 1910, PP. 65-104.

[«نسخه‌های خطی عربی جنوبی در میلان: فهرست مجموعه اول» که ۱۲۵ نسخه خطی یمنی را در ۳۱۵ شماره معرفی کرده است.]

4. 1910-1920. «Lista dei Manoscritti Arabi Nuovo Fondo della Biblioteca Ambrosiana di Milano», By E. Griffini, *Rivista degli studi Orientali*, 3, 1910, PP. 253-278, 571- 594 & 901-921; 4, 1911-1912, PP. 87-106 & 1021-1048; 6, 1914-1915, PP. 1283-1316; 7, 1916-1918, PP.51-130 & 565-628; 8, 1919-1920, PP. 241-367.

[«فهرست نسخه‌های خطی عربی در کتابخانه آمبروزیانا در

میلان.»، در این فهرست برخی از نسخه‌های خطی فارسی و ترکی

نسخه خطی از کتابخانه آمبروزیانا است.]

12. 1989. *Catalogo dei Manoscritte Persiani conservati nelle Biblioteche d'Italia*, By Angelo Michele Piemontesi, Roma, 1989, 443 PP.

[«فهرست نسخه‌های خطی فارسی موجود در کتابخانه‌های ایتالیا.»]

۱۳. ۱۹۸۰-۱۹۶۰. صلاح‌الدین المنجد، فهرس المخطوطات العربية بمكتبة الامبروزيانا بميلانو، جزء دوم، قسم اول: د، از شماره ۲۴۰-۴۲۰، قاهره، ۱۹۶۰م.

این کتاب، دنباله فهرست گریفینی و دربرگیرنده حدود ششصد نسخه خطی است.

این فهرست در سال ۱۹۸۰م در بیروت، با تصحیح و تحقیق، تجدید چاپ شده است.

منابع

۱. فؤاد سزگین، کتابخانه‌ها و مجموعه‌های نسخه‌های خطی عربی در جهان، ترجمه، تنظیم و فهرستها: چنگیز پهلوان، ص ۳۳-۳۵.

۲. مجله معهد المخطوطات العربية، مجلد ۱، جزء دوم، قاهره، ۱۳۷۵ق/ ۱۹۵۵م، ص ۱۹۴؛ مجلد ۳، جزء دوم، ۱۳۷۷ق/ ۱۹۵۷م، ص ۳۴۵-۳۴۸؛ مجلد ۳۵، جزء اول و دوم، ۱۴۱۲ق/ ۱۹۹۱م، ص ۲۰۳.

۳. عبدالحمید علوچی، المورد، مجلد ۵، شماره ۱، بغداد، ۱۳۹۶ق/ ۱۹۷۶م، ص ۲۰۲-۲۰۳.

4. *Catalogo dei Manoscritti Persiani conservati nelle Biblioteche d'Italia*, By Angelo Michele Piemontese, Roma, 1989, PP 147-175.

5. *Major Libraries of the world*, Colin R. Steele, London & NewYork, 1976, PP.232-234.

6. *The development of Islamic Library collections in western Europe and north America*, By Stephan Roman, London & NewYork, 1990, PP. 157-159.

7. *The World of Learning*, Europa publications Limited, Forty-third Edition, London, 1993, P. 815.

8. *World Guide to Libraries*, By K.G. Saur, 12th Edition. München, NewYork, Lonkon & Paris, 1995, Vol.1, P. 328.

9. *World Survey of Islamic Manuscripts*, By AL - Furqan (Geoffrey Roper), London, 1993, Vol. 2, PP. 85-87.

نیز معرفی شده است. این فهرست در سال ۱۹۲۰م نیز مستقلاً در یک جلد، در رم به چاپ رسیده و در حدود ۴۷۵ نسخه را معرفی کرده است.]

5. 1915. «Die Jüngste Ambrosianische Sammlung Arabischer Handschriften», By E. Griffini, *Zeitschrift der Deutschen*

Morgenländischen Gesellschaft, 69, 1915, PP. 62-88.

[«جدیدترین مجموعه نسخه‌های خطی عربی در آمبروزیانا.»]

6. 1926. «Catalogo dei libri a stampa ed elenco Sommario die MSS dal Dr. Griffini legati alla Biblioteca Ambrosiana.», By A. Codazzi, In *Eugenio Griffini* Bey, MDCCCLXXVIII-MCMXXV, by L. Beltrami, Milan, PP.1-124.

[«فهرست کتابهای چاپی و فهرست اجمالی نسخه‌های خطی

دکتر گریفینی وابسته به کتابخانه آمبروزیانا.»]

7. 1963. «Unbekannte Arabische Texte in der Ambrosiana.», By O. löfgren, *Orientalia Suecana*, 13, 1963, PP. 122-134.

[«متنهای ناشناخته عربی در آمبروزیانا.»]

8. 1965. *The Sources of Arabian music. An annotated bibliography of Arabic manuscripts which deal with the theory, Practice, and history of Arabian music from the eighth to the Seventeenth century*, By H. G. farmer, leiden, 1965.

[«کتابشناسی نسخه‌های خطی عربی درباره موسیقی، از قرون

هشتم تا هفدهم میلادی.»]

9. 1968. *A Summary Catalogue of microfilms of one thousand Scientific manuscripts in the Ambrosiana Library*. By A.L. Gabriel, Noter Dam (U S A), 1968.

[«فهرست مختصر میکروفیلیمهای هزار نسخه خطی علمی در

کتابخانه آمبروزیانا.» در این فهرست از ۲۹ فیلم نسخه‌های خطی عربی نیز یاد شده است.]

10. 1975-1981. *Catalogue of the Arabic manuscripts in the Biblioteca Ambrosiana*, By O. löfgren & R.Traini, Vicenza, 2Vols., 253; 455PP.

[«فهرست نسخه‌های خطی عربی در کتابخانه آمبروزیانا.» در

این فهرست، نسخه‌های خطی عربی، به تفصیل، توصیف شده است.]

11. 1979. *The theory of music in Arabic writings (c. 900-1900): descriptive catalogue of manuscripts in Libraries of Europe and the U.S.A*, By A. Shiloah, Munich, 1979.

[«تئوری موسیقی در نوشتارهای عربی (از حدود سال ۹۰۰ تا

۱۹۰۰م) در کتابخانه‌های اروپا و امریکا.» فهرستی توصیفی در مورد نسخه‌های خطی کتابخانه‌های اروپا و امریکا که دربر دارنده هفت